

El “Cançoner virtual i interactiu Prodiemus: base de dades de cançons tradicionals catalanes” Anàlisi musical i propostes interdisciplinàries en línia

Marta Orts i Alís

Universitat de Girona

Introducció

Des de temps reculats, la cançó ha estat una forma d'entreteniment cultural i una manera d'expressar els sentiments de la col·lectivitat que l'ha produït i preservat oralment de generació en generació. En aquest sentit, la música vocal ha contribuït a la salvaguarda de la llengua. Però en el context d'una societat globalitzadora, industrialitzada i tecnificada com la nostra, les manifestacions tradicionals, arrelades a la cultura de cada poble, van sofrint grans transformacions, amb el perill que acabin diluint-se fins a desaparèixer.

A banda d'iniciatives internacionals com la de la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial (PCI)¹, n'hi ha d'altres a nivell nacional que també intenten preservar el llegat del seu poble i que el mantenen viu; algunes són impulsades pels mateixos governs o òrgans institucionals, i d'altres corresponen a iniciatives associacionistes o privades. Semblantment, arreu de Catalunya trobem entitats que es preocupen i vetllen pel nostre patrimoni cultural (ni que sigui de manera anecdòtica, desvinculada de la pràctica normalitzada). És en aquest context on es situa el *Cançoner virtual i interactiu PRODIEMUS: base de dades de cançons tradicionals catalanes*² (disponible a www.prodiemus.com).

El web Prodiemus (acrònim de Propostes, Reflexions i Didàctica Interdisciplinària per Educar a través de la Música) és un entorn multidisciplinari que pretén ser un espai per a la difusió de la música tradicional catalana. S'articula a través del *Cançoner virtual i interactiu Prodiemus* com a recurs didàctic tant per a l'àrea de música com per altres àrees curriculars, i de la revista electrònica també anomenada *Prodiemus*³.

Objectius i tasques que comporten

1. Registrar i analitzar cançons tradicionals catalanes obtingudes principalment de fonts primàries.

¹Entitat promoguda en la 32a reunió de la Confederació General de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (París, 17/10/2003).

²A efectes educatius, l'ISBN de la versió en català és 978-84-692-3940-7, i el de la versió en castellà: 978-84-692-3939-1.

³ISSN: 1988-2173. Els textos de la revista s'organitzen en diferents àmbits temàtics: educació musical, educació interdisciplinària, anàlisi musical, folklore i tradicions, paisatges sonors i contaminació acústica, i literatura sobre temes relacionats amb la música. Alhora, la publicació compta amb la secció de bibliografia recomanada en la que es referencien publicacions relacionades amb la temàtica de la revista i el projecte PRODIEMUS en general.

- Estudi preliminar dels cançoners, de les cançons que contenen i dels criteris de selecció, classificació (si n'hi ha) i transcripció.
 - Anàlisi de les cançons i edició de les partitures.
 - Anàlisi i edició dels textos, i suggerències de tractament didàctic interdisciplinari.
2. Difondre el repertori que aplega el *Cançoner virtual i interactiu Prodiemus* entre altres comunitats idiomàtiques no catalanoparlants.
 - Traducció de l'entorn web a diferents idiomes, inicialment: castellà, francès, anglès, alemany, italià i rus.
 3. Seleccionar les cançons més adequades per a nens i nenes d'educació infantil i primer cicle de primària.
 - Elaboració del Cançoner EIPS de Prodiemus.

Metodologia

En la selecció de les cançons s'aplica el mètode comparatiu, que es realitza a partir de l'estudi bibliogràfic de fonts primàries. Pel què fa a l'anàlisi musical de les cançons, s'aplica el mètode descriptiu.

Desenvolupament

El projecte Prodiemus va néixer el 2005 com a materialització pràctica de la nostra Tesi Doctoral: "La cançó tradicional catalana com a recurs didàctic de l'àrea de música i possibilitats de plantejament educatiu interdisciplinari; repertori informatitzat, anàlisi i classificació". D'altra banda, aquesta investigació va ser conseqüència de recerques i estudis previs amb els que intentàvem donar sortida a les necessitats detectades en la pràctica docent als nivells d'educació infantil, primària i secundària pel què fa a la classificació de les cançons per diferents criteris d'anàlisi (musicals o no). L'objectiu era disposar d'un fitxer útil no només per l'àrea de música, sinó per altres àrees curriculars, de manera que es pogués dur a terme un plantejament educatiu interdisciplinari o globalitzador. La constatació que la posada en pràctica del projecte mitjançant un sistema tradicional era inviable degut –precisament- a la multiplicitat d'opcions i a la complexitat de combinatòria, va ser el punt de partida d'un procés d'estudi i reflexió que va desembocar en el que ara és el *Cançoner virtual i interactiu Prodiemus*.

Des del 2005 fins ara⁴ s'han publicat un total de 511 cançons tradicionals catalanes i es continua treballant per ampliar-ne el nombre gràcies a la participació i col·laboració d'un equip de treball multidisciplinari format per especialistes en diferents àrees.

Fonamentalment, el treball es realitza en línia, de manera que els membres de l'equip estem al corrent en tot moment de la feina que realitzen els altres. No obstant, això no exclou les trobades presencials que, per altra banda, són insubstituïbles per enfortir la cohesió del grup.

Un equip multidisciplinari

Des dels seus inicis, el projecte PRODIEMUS es va plantejar com un treball interdisciplinari; d'aquí que hi col·labori un equip de professionals de diferents disciplines. Pròpiament, l'anomenat Equip Prodiemus és el que fa possible que el cançoner vagi creixent, i el Grup Babel s'encarrega de la traducció de l'entorn a diferents idiomes (castellà, anglès, francès, italià, alemany i rus).

El projecte també compta amb la participació activa dels col·laboradors/res que van aportant el seu esforç i coneixements segons les necessitats que genera el projecte i la seva divulgació o bé com a articulistes en la *Revista electrònica Prodiemus*.

⁴Pels requisits de publicació dels materials del 2n Congrés Internacional de Didàctiques (Febrer, 2010), indiquem el nombre de cançons disponibles en data de 29 de novembre de 2009.

Finalment, els/les simpatitzants donen suport testimonial de l'interès i vàlua de Prodiemus pels seus respectius àmbits d'actuació o per sí mateix, en tant que és un projecte cultural que permet difondre la cultura del nostre país.

Descripció del cançoner prodiemus

El disseny formal i estructural del *Cançoner Prodiemus* és fruit d'un estudi preliminar que intenta donar resposta a la necessitat d'organització dels materials objecte de registre (cançons tradicionals catalanes) per tal d'adequar-los a un plantejament educatiu i que resulti útil als docents a l'hora de dissenyar les programacions didàctiques. Per això s'aprofiten els avantatges del recursos electrònics, entesos com una eina al servei de la docència, com un nou mitjà de publicació de materials, i com un vehicle de transmissió del patrimoni cultural immaterial del nostre país com és la música tradicional catalana.

Organització dels continguts

Partint de la idea de dissenyar una eina funcional i pràctica, de caràcter marcadament formal, el *Cançoner Prodiemus* s'organitza de la següent manera:

	Índex general	Relació de totes les cançons publicades ordenades alfabèticament pels títols que se'ls ha assignat
	Índex alfabètic	Les cançons s'agrupen per la primera lletra del títol proposat.

Dins de l'índex general o de l'alfabètic trobem una taula (base de dades) amb les cançons. De cadascuna hi ha un enllaç a:

- Bibliografia o fonts documentals.
- Text de les cançons (PDF)
- Arxiu de so (MIDI)
- Partitura de les cançons (PDF).
- Anàlisi musical. L'anàlisi musical (rítmica, melòdica, harmònica, i properament també formal o estructural) es realitza a partir de la transcripció electrònica de la partitura que es publica en el *Cançoner Prodiemus*. Actualment hi ha 20 ítems d'anàlisi que apleguen un total de 158 opcions possibles.
- Propostes didàctiques interdisciplinàries. Els vuit àmbits curriculars⁵ contemplats fan referència a un total de 192 opcions possibles.

	Cerques	Hi ha dues opcions de cerques: simples i combinades. Poden referir-se tant al text, a la música o a les propostes interdisciplinàries, o a la combinació de totes elles.
---	----------------	--

Pel què fa a les cerques relacionades amb els textos, es poden fer pel títol de la cançó, pel primer vers o incipit⁶ (com ja és habitual en els cançoners tradicionals), o per una paraula del text, la qual cosa fa que el *Cançoner Prodiemus* tingui unes característiques formals que són inviables en l'edició tradicional en paper. També es poden buscar cançons segons la seva relació amb les diferents assignatures i blocs curriculars corresponents.

⁵Català, Educació Física, Matemàtiques, Música, Naturals, Socials, Tutoria, i Visual i Plàstica.

⁶Tota vegada que el primer vers de la cançó no sempre es correspon amb el títol que se li atribueix, la cerca per l'inici del text es correspon amb la necessitat d'identificar-les per la part del text que la majoria de les persones recorda: l'inici de la cançó.

Pel què fa a la música, es poden buscar cançons que presentin determinades característiques rítmiques, melòdiques i/o harmòniques.

Finalment, també hi ha la possibilitat de saber la procedència documental de les cançons i localitzar-les en la bibliografia de referència.

Cal dir que properament es podran fer altres tipus de cerques, però que en aquest moment encara no estan disponibles. En qualsevol cas, les cerques sempre estaran relacionades amb els camps o ítems de registre que es vagin incorporant.

**Entorn
EIPS**

Selecció de cançons per a nenes i nenes:
Cançoner EIPS, acrònim d'Educació Infantil, Primària i eSpecial

Les cançons d'aquest entorn infantil són una selecció de les que es poden trobar en el *Cançoner Prodiemus*. Es presenten de manera simplificada i amb icones de fàcil identificació que permeten l'accés a l'arxiu d'àudio, a la partitura o al text de cada cançó. En la retolació dels títols de les cançons s'utilitza la denominada "lletra de pal" (lletres majúscules i tipografia Arial), i s'hi associa una il·lustració que al·ludeix al contingut del text de la cançó, de manera que sintetitza visualment la temàtica, personatges protagonistes o situació de la que tracta cadascuna.

Avantatges del format electrònic

El fet que el *Cançoner Prodiemus* es publiqui en línia no és un fet gratuït. Per les seves característiques, requeria utilitzar unes opcions diferents a les que proporcionen els mitjans tradicionals i, alhora, aprofitar les que ofereix el World Wide Web. Veiem-ho:

- **Hipertextualitat.** El *Cançoner Prodiemus* aprofita l'avantatge del llenguatge HTML (HyperText Markup Language), un dels que s'utilitzen en la World Wide Web, perquè permet realitzar enllaços interns a una plana, document o arxiu allotjat en el servidor contractat, de manera que aquesta lectura hipertextual s'allunya del sistema lineal emprat en la lectura tradicional en suport paper.
- **Hiperenllaços.** Des d'una paraula, una icona o imatge o una frase es pot accedir directament a un altre arxiu (PDF o MIDI) o plana del mateix entorn web, de manera que els continguts que fan referència a una mateixa cançó s'interrelacionen mitjançant hipervincles (links). A banda de les possibilitats ja plantejades en l'índex general i en l'alfabètic, aquesta opció és particularment útil en el cas de l'opció de cerques, perquè es poden localitzar cançons a partir d'una paraula, d'una frase, d'un ítem d'anàlisi, etc.
- **Hipermèdia.** El *Cançoner Prodiemus* utilitza diferents mitjans (text, imatges, so) per presentar els continguts que conté, de manera que s'adapta a tot tipus d'usuaris. Per exemple: els músics (professionals avesats al llenguatge que els és propi) en llegir les partitures poden imaginar mentalment el missatge sonor, però pels analfabets musicals, no, de manera que el fet d'escoltar la tonada d'una cançó els permet el seu reconeixement i identificació en el cas que prèviament l'haguessin escoltat i interioritzat, o aprendre-la i memoritzar-la per reconèixer-la en altres ocasions.
- **Interactivitat.** Un dels grans avantatges dels recursos en línia és la interacció entre l'usuari/a i el protocol informàtic, de manera que els continguts s'interrelacionen per donar opció a diferents nivells de lectura. A més, la World Wide Web dona l'opció a una xarxa de comunicació més àmplia que engloba la relació entre el lector i l'autor mitjançant el correu electrònic.

- *Organització relacional*. La base de dades que conté els registres (cançons) i ítems d'anàlisi corresponents al *Cançoner Prodiemus* s'organitza en taules que s'organitzen segons una estructura relacional, de manera que les dades de diferents taules i fitxers estan interconnectats, la qual cosa permet realitzar consultes de forma àgil.

Si comparem aquestes característiques amb la dels fitxers tradicionals, veiem que per cada cançó hauríem d'obrir un dossier en el que inclouríem el text, la partitura, la fitxa d'anàlisi musical i les propostes interdisciplinàries. Per classificar aquests dossiers els hauríem d'ordenar en base a algun criteri, que segurament seria per ordre alfabètic segons els títols de les cançons. Fins aquí, res a dir, però què passaria si haguéssim de localitzar cançons que, per exemple, reunissin determinats requisits d'anàlisi musical? És evident que hauríem d'anar buscant fitxer a fitxer, excepte en el cas que tinguéssim un índex per a cadascun dels ítems. Tot i així, el sistema de classificació tindria les seves limitacions. Aquí, precisament, és on les bases de dades electròniques organitzades segons un sistema relacional resulten insubstituïbles.

Aproximació quantitativa

Amb el que hem indicat abans, i per algú avesat a les matemàtiques i a la programació de sistemes, les dades que presentarem a continuació són una obvietat i, per tant, innecessàries. Però per convèncer al no iniciats en aquestes matèries —o als neòfits, com nosaltres⁷— de les possibilitats i magnitud de les bases de dades electròniques, intentarem plantejar un exercici matemàtic⁸ que ens ho permeti demostrar.

Així doncs, per fer-nos la idea del volum del contingut total i de les possibilitats del *Cançoner Prodiemus*, partirem dels següents plantejaments:

1. Encara que actualment⁹ el *Cançoner Prodiemus* té 511 cançons disponibles, farem els càlculs en base a 100 registres.
2. Suposarem que el text¹⁰, la partitura, la fitxa d'anàlisi musical i les propostes didàctiques suggerides per a cada cançó ocupen una plana cadascun, de manera que el dossier corresponent a cada cançó contindria quatre pàgines en total.
3. Els resultats de les cerques simples i combinades per cadascun dels ítems possibles contemplats a la base de dades del *Cançoner Prodiemus* correspondrien a un índex diferent per a cadascun dels requisits de consulta sol·licitats, i que es relacionaria en una pàgina diferent. No obstant, en aquest exercici no comptabilitzarem algunes opcions d'anàlisi musical¹¹ d'aquest cançoner i d'altres de tipus etnomusicològic¹². Per tant, en total només comptabilitzarem 158 dels camps d'anàlisi musical actuals, dels quals 64 poden combinar-se entre sí, però 94 no. En relació a les propostes interdisciplinàries considerarem totes les 192 opcions possibles actualment.

⁷De fet, si abans de començar a elaborar manualment les fitxes de les cançons —ara ja fa uns quants anys— en base a diferents criteris d'anàlisi haguéssim realitzat aquestes operacions, de ben segur que no n'hauríem fet ni una! És clar que en aquells moment no treballàvem amb tants criteris de classificació i, per tant, aquest fitxer era possible (tal com ho demostra l'arxiu que es va elaborar aleshores). El problema va començar quan es van voler introduir nous ítems d'anàlisi. En aquest sentit, sort n'hem tingut dels avantatges de la informàtica perquè, com hem dit, gràcies a l'organització relacional, tot això s'ha pogut solventar i fer-ho viable.

⁸Pel què fa a la revisió de dels dades, agraïm la col·laboració de Dolors Pujol i Jesús del Oso, professors de matemàtiques de l'IES Jaume Vicens Vives (Girona).

⁹Veieu nota a peu de pàgina núm. 4.

¹⁰Aquest és un supòsit que utilitzem per facilitar els càlculs tota vegada que en el cas de les cançons baladístiques, el text d'una cançó ocupa més d'una plana.

¹¹En aquests càlculs desestimem els arxius de so, el núm. de compassos/cançó i la seva tipologia, les opcions de cèl·lules rítmiques, l'àmbit melòdic i la tonalitat o tipus d'escala.

¹²Procedència i tipologia de les cançons.

		Compost amb subdivisió binària	1,17 %
		Compost amb subdivisió ternària	13,31 %
		Amalgama	0,20 %
	Inici	Tètic	28,77 %
		Anacrúsic	62,23 %
		Acèfal	9,00 %
	Final	Masculí	88,26 %
Femení		11,74 %	
Melodia	Àmbit	+12a	0 %
		11a	1,37 %
		10a	1,96 %
		9a	6,26 %
		8a	20,94 %
		7a	12,13 %
		6a	27,01 %
		5a	14,29 %
		4a	13,50 %
		3a	1,76 %
		2a	0,78 %

Taula 3. Característiques de les 511 cançons que actualment conté el Cançoner Prodiemus

Pel què fa la interrelació d'aquestes dades, caldria dir que un 44,42 % del total de cançons (511) presenten les característiques abans destacades: una melodia àmbit de 6a, rítmic anacrúsic i final masculí, i sense canvi de compàs, el qual és simple i amb subdivisió binària. Podríem fer més càlculs, però els deixarem per a estudis posteriors, quan disposem d'un volum de cançons superior per tal que les dades que s'otinguin ens permetin definir amb més precisió els trets significatius que presenta el cançoner tradicional català.

Qüestions per al debat

1. En quina mesura la llengua, la música i les tradicions d'un poble o país contribueixen a la formació de la seva identitat?
2. Aprendre cançons d'un país ajuda a conèixer la seva idiosincràsia?
3. Davant de la globalització, del fenomen de la universalització dels estils i corrents estètics, de la influència anihilant de la publicitat i mitjans de comunicació... de quina manera es poden preservar les formes d'expressió autòctones, particulars i distintives de cada nació?
4. El consum i utilització dels recursos en línia poden contribuir a disminuir la desforestació i a mitigar els efectes que això comporta (desertització, canvi climàtic, etc.)?
5. Si les NNTT afavoreixen la lliure creació i difusió gratuïta de materials culturals i didàctics, seria convenient la regulació d'aquest mitjà de publicació en línia per garantir la qualitat d'aquests continguts?

Bibliografia

Conselleria d'Educació i Cultura de les Illes Balears. "Cost ecològic de la fabricació de paper blanc (no reciclat)" [PDF]. *Weib*. Recuperat 7/11/2009 a

http://weib.caib.es/programes/ambientalitzacio/Activitats/Act24/Act24-01/Act24-01-7_inf_cost_eco.pdf

Gozález-Río, Felipe, coord. "Manual técnico de selvicultura del eucalipto." Agrobyte. Universidad de Santiago de Compostela. Recuperat 7/11/2009 a

<http://www.agrobyte.com/agrobyte/publicaciones/eucalipto/indice.html>

Orts Alís, Marta. “La canción tradicional catalana como recurso didáctico en el área de música y posibilidades de enfoque educativo interdisciplinario; repertorio informatizado, análisis y clasificación.” (UNED, 2005) [Tesis Doctoral]

dir. *Cançoners virtual i interactiu Prodiemus: base de dades de cançons tradicionals catalanes*, 2005 [publicació seriada en línia]. Recuperat 7/11/2009 a <http://www.prodiemus.com/canconer/>

UNESCO. “Patrimonio Cultural Inmaterial-PCI.” Recuperat 7/11/2009 a <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=home>